

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δυο λόγια για το βιβλίο.

Το **Έτσι γράφεται** απευθύνεται σε άτομα που μαθαίνουν τα Ελληνικά ως πρόσθετη γλώσσα (Γπ) και επιθυμούν «να γράφουν σωστά». Αφορά τα επίπεδα γλωσσομάθειας Α2, Β1 και Β2. Έρχεται να ικανοποιήσει το αίτημα για συστηματική διδασκαλία της ορθογραφίας, καλύπτοντας ένα κενό στην ελληνική βιβλιογραφία της Γπ, από την οποία απουσιάζουν εγχειρίδια εστιασμένα στην ορθογραφία¹, παρόλο που τα περισσότερα λάθη στον γραπτό λόγο μαθητών της ελληνικής ως Γπ είναι ορθογραφικά (βλ. π.χ. Παπαδοπούλου & Τζιμώκας 2015). Μπορεί επίσης να φανεί χρήσιμο σε μαθητές Δημοτικού και γενικότερα σε όσους επιθυμούν να βελτιώσουν την ορθογραφική τους δεξιότητα² στα Ελληνικά.

Το **Έτσι γράφεται** προσεγγίζει το θέμα της ορθογραφίας με μια σύγχρονη ματιά. Βασίζεται στην παραδοχή πως η γραφή, η ανάγνωση και η ομιλία συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και πως η εστίαση στον γραπτό λόγο δεν αναιρεί ούτε υποβιβάζει την προτεραιότητα του προφορικού. Προφορικός και γραπτός λόγος δημιουργούν ένα συνεχές, όπου η ανάπτυξη του ενός μπορεί να διευκολύνει την ανάπτυξη και του άλλου.

Το βιβλίο εστιάζει τόσο στη γραμματική (φωνολογία, μορφολογία, μορφοσύνταξη) όσο και στο λεξιλόγιο, καθώς αυτά τα συστατικά της γλώσσας υπαγορεύουν τους κανόνες και τις συμβάσεις της ορθογραφίας. Ειδικά για τη γραμματική, το **Έτσι γράφεται** αποτελεί μια διδακτική πρόταση για το πώς μπορεί να διδαχτεί η μορφολογία προκειμένου να βοηθήσει τους μαθητές να αποκτήσουν μια βασική δεξιότητα στον γραπτό λόγο. Ως προς το λεξιλόγιο, ένας βασικός στόχος είναι να ενισχυθεί η δημιουργία οπτικών αναπαραστάσεων των λέξεων. Ακολουθώντας τη διδακτική πρόταση πως «οι ασκήσεις ορθογραφίας θα πρέπει να έχουν ως στόχο την παρατήρηση του γραπτού λόγου» (Βαλετόπουλος 2006, σελ. 29-34), δίνουμε έμφαση στην ανάγνωση³, εστιάζουμε στη μορ-

1. Με εξαίρεση τα *Μυστικά Ορθογραφίας* της Λέλιας Παντελόγλου.

2. Με τον όρο **ορθογραφία** εννοούμε το σύνολο των κανόνων και των συμβάσεων, που ακολουθούνται κατά την απόδοση του προφορικού λόγου σε γραπτό σε μία γλώσσα. Με τον όρο **ορθογραφική δεξιότητα** εννοούμε την ικανότητα των χρηστών μιας γλώσσας να γράφουν ακολουθώντας τους συμβατικούς αυτούς κανόνες γραφής.

3. βλ. και Μουζάκη 2010 αλλά και Χατζηθαθανασίου 2017 για τη σχέση ανάγνωσης και ορθογραφίας.

φή και στα οπτικά ινδάλματα των λέξεων. Όπως έχει υποστηριχτεί, το λεξιλόγιο και η ορθογραφία κατακτώνται μέσω της ανάγνωσης (Krashen 1989) και βασική μας επιδίωξη είναι

«[...] ο διδασκόμενος [...] να αναπτύξει τη στρατηγική της οπτικής παρατήρησης. Όπως σημειώνει η Catach (1996 : 26), είναι απαραίτητο να αναπτύξουμε τον ρόλο του ματιού, όχι μόνο για να βοηθήσουμε την οπτική μνήμη, αλλά κυρίως για να διδάξουμε στον διδασκόμενο ότι πρέπει να παρατηρεί γραφικά τη λέξη» (Βαλετόπουλος 2006, σελ. 33).

Οι ασκήσεις που υπάρχουν στο **Έτσι γράφεται** εμπλέκουν όλες τις γλωσσικές δεξιότητες και αξιοποιούν διαφορετικές προσεγγίσεις. Στοχεύουν στην ανάπτυξη στρατηγικών που βοηθούν τη βελτίωση της ορθογραφικής δεξιότητας, όπως είναι η φωνολογική στρατηγική (καταγράψω ό,τι ακούω), η στρατηγική του μορφολογικού τεμαχισμού, η οπτική / η μνημονική στρατηγική (μέσω της ανάγνωσης αποθηκεύονται στη μνήμη των μαθητών οπτικές αναπαραστάσεις για το οπτικό λεξικό τους) κ.ά. (βλ. Berkel 2004, Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2023).

Ορθογραφική δεξιότητα: τι, γιατί και πώς.

Ορθογραφία: μια σύμβαση της γλωσσικής κοινότητας για έναν ευρύτερα αποδεκτό τρόπο απόδοσης του προφορικού λόγου σε γραπτό κείμενο. Η συμβατική ορθογραφία θεωρείται κοινωνικό αγαθό. Αφορά το παρόν και την καθημερινή ζωή, αλλά και το παρελθόν, καθώς μέσω της ιστορικής ορθογραφίας συνδεόμαστε με αυτό. Στον διαδικτυακό κόσμο, τα γραπτά μηνύματα, οι αναρτήσεις και τα σχόλια κάνουν τον γραπτό λόγο καθημερινό τρόπο έκφρασης και επικοινωνίας για μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Όσο και αν έχει αλλάξει ο τρόπος γραφής σε αυτά τα μέσα, η συμβατική γραφή συνεχίζει να είναι σημαντική για πολλούς λόγους (Westwood 2014). Στο κοινωνικό πλαίσιο, η αποφυγή ορθογραφικών λαθών συχνά, αν όχι κατά κανόνα, λειτουργεί ως δείκτης μορφωτικού επιπέδου. Ο ορθογράφος θεωρείται μορφωμένος, ενώ ένα ορθογραφημένο κείμενο ενδέχεται να επηρεάσει την επικοινωνιακή αποτελεσματικότητά του (Μαγγανά υπό έκδοση). Στην εκπαίδευση, οι ορθογραφικές αποκλίσεις αποτελούν προβλεπτικό παράγοντα της ποιότητας της γραπτής παραγωγής, ενώ η ορθογραφική δεξιότητα είναι σημαντική και στον επαγγελματικό τομέα (Μητσιάκη 2013).

Από την πλευρά της εκμάθησης, ίσως θα ήταν ορθότερο να πούμε ότι η ορθογραφία συνδέεται πρωτίστως με την ανάγνωση και σε δεύτερο χρόνο με τη γραφή. Στην πρώτη μας γλώσσα (Γ1) πρώτα μαθαίνουμε να

μιλάμε, επικοινωνώντας με τους ανθρώπους γύρω μας. Στη συνέχεια, παρατηρούμε τα γραπτά κείμενα που περιβάλλουν την καθημερινότητά μας. Η αναδυόμενη ανάγνωση είναι το πρώτο βήμα στον γραμματισμό μας. Η ορθογραφική δεξιότητα είναι εξελικτική και ξεκινά από την αναγνώριση των γραμμάτων σε προ-σχολικό στάδιο (Westwood 2014). Στο σχολείο διδασκόμαστε συστηματικά να διαβάζουμε και να γράφουμε, σύμφωνα με τη συμβατική ορθογραφία της γλώσσας μας. Η μετάβαση αυτή από τον προφορικό στον γραπτό λόγο συνιστά μια πολύπλοκη διαδικασία, κατά την οποία δραστηριοποιούνται περισσότερες της μίας γνωστικές λειτουργίες (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2023). Στη Γπ συμβαίνει το ίδιο όταν μαθαίνουμε να επικοινωνούμε προφορικά, χωρίς να διδασκόμαστε ταυτόχρονα ανάγνωση ή και γραφή. Αντίθετα, σε περιβάλλον τάξης μιας Γπ, μαθαίνουμε ταυτόχρονα να μιλάμε, να διαβάζουμε και να γράφουμε, οπότε τα οπτικά ινδάλματα των λέξεων δημιουργούνται ταυτόχρονα με τα ακουστικά (βλ. Κατσιμαλή 2001). Σε κάθε περίπτωση, η εκμάθηση του έγγραφου λόγου δεν κατακτάται χωρίς ρητή διδασκαλία. Η ορθογραφική δεξιότητα, ωστόσο, είναι πιο απαιτητική από την ανάγνωση. Οι εγγράμματοι χρήστες μιας γλώσσας μπορούν να διαβάζουν, χωρίς αυτό να συνεπάγεται ότι μπορούν και να ορθογραφούν όλοι. Η ορθογραφική δεξιότητα απαιτεί καταρχάς κατανόηση της φύσης του φαινομένου και στη συνέχεια εκμάθηση των κανόνων και των συμβάσεων που διέπουν την ορθογραφία.

Οι δυο πλευρές της ορθογραφίας: τα δυο μέρη του βιβλίου.

Η ορθογραφία έχει δυο βασικές, αλληλένδετες πλευρές¹: τη γραμματική και το λεξικό. Με βάση αυτές τις πλευρές, το **Έτσι γράφεται** αποτελείται από δύο μέρη.

Α' Μέρος: Έχοντας στον νου τον ορισμό της ορθογραφίας (ως αποτύπωσης του προφορικού λόγου σε γραπτό) και ξεκινώντας από τη **γραμματική**, εστιάζουμε πρώτα **στη φωνολογική πλευρά της ορθογραφίας**, που αφορά τη μεταγραφή των φθόγγων της γλώσσας. Πρώτος διδακτικός στόχος είναι η φωνολογική επίγνωση, δηλαδή η ικανότητα αναγνώρισης και χρήσης των φωνολογικών συστατικών των γλωσσικών μονάδων. Έρευνες για τη Γ1 δείχνουν ότι υπάρχει θετική συνάφεια μεταξύ του επιπέδου της φωνολογικής επίγνωσης και της επιτυχίας στην ανάγνωση και στη γραφή (Ευαγγελόπουλος 2023). Είναι επίσης σημαντικό να εστιάσουμε σε υπερτεμαχιακά φαινόμενα, πνευστικές ενότητες,

1. Σύγκρινε: Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2023.

συνενώσεις λέξεων, όπου οι λέξεις συμπροφέρονται με άλλες μέσα σε φράσεις, με αποτέλεσμα να αλλάζει ενίοτε η προφορά τους, χωρίς να επηρεάζεται πάντα η γραφή τους.

Το δεύτερο, απαραίτητο για να ορθογραφούμε, κομμάτι της γραμματικής είναι η **κλιτική και καταληκτική μορφολογία**: οι καταλήξεις των κλιτών μερών του λόγου, η κλίση των άρθρων, των αριθμητικών, κτλ.. Οι πίνακες και οι ασκήσεις μορφολογίας που περιλαμβάνονται στο **Έτσι γράφεται** στοχεύουν κυρίως να καλλιεργήσουν τη «στρατηγική της ενίσχυσης της οπτικής μνήμης και του μορφολογικού τεμαχισμού» (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 2023).

Η μορφοσύνταξη είναι επίσης σημαντική για την ορθογραφία, καθώς η γραφή μιας λέξης μπορεί να αλλάζει ανάλογα με τους συντακτικούς ρόλους / κλιτικά παραδείγματα, όταν η προφορά μένει η ίδια: λέξεις (και όχι λέξεις) γράφονται λάθος και αν *συντονιστείς* (και όχι *συντονιστής*) με τους κανόνες, θα αποφύγεις τελικά τα λάθη. Εδώ, βέβαια, πολλές φορές η γραμματική συναντά το λεξικό, όπου σε διαφορετικό λήμμα καταχωρείται ο *συντονιστής* και κάτω από διαφορετικό λήμμα καταχωρείται ο τύπος *συντονιστείς*. Το λεξικό, επίσης, περιέχει τη γραμματική πληροφορία για τον σχηματισμό του συνοπτικού τύπου των ρημάτων. Έτσι για το ρήμα *μένω*, λόγου χάρη, είναι *μείνω* και όχι **μέσω*, όπως είναι το *δέσω* από το *δένω*. Στην περίπτωση του *μείνω*, θα πρέπει να καταχωρηθεί στο νοητικό¹ (οπτικό) λεξικό των μαθητών η συγκεκριμένη εικόνα της λέξης, η γραφή του [i] ως *ει* -και όχι *ι, υ, οι* ή *η*.

Τα φαινόμενα παρουσιάζονται με αυξανόμενο βαθμό δυσκολίας, από τα πιο βασικά στα πιο δύσκολα (από τα «*πρώτα*» στα «*επόμενα*», όπως ονομάζονται εδώ). Οι δραστηριότητες καλύπτουν όλες τις δεξιότητες (προσληπτικές και παραγωγικές), είναι ωστόσο ενδεικτικές, καθώς οι τρόποι εξάσκησης της ορθογραφικής δεξιότητας δεν μπορούν να συμπεριληφθούν όλοι σε ένα εγχειρίδιο. Η υπαγόρευση επί τροχάδην², για παράδειγμα, είναι ένας τρόπος εμπέδωσης της ορθογραφίας και εξάσκησης της ορθογραφικής ικανότητας, αλλά δραστηριότητες τέτοιου τύπου μπορεί να χρησιμοποιήσουν οι εκπαιδευτικοί με κείμενα που έχουν επεξεργαστεί στις τάξεις τους, με δικό τους υλικό, και όχι με «έτοιμες συνταγές».

Το τρίτο κομμάτι της γραμματικής που χρειαζόμαστε είναι η **μορφολογία των παραγωγικών καταλήξεων και οι κανόνες της σύνθεσης**

1. Νοητικό λεξικό: ένα λεξικό όπως αναπαρίσταται στον εγκέφαλο των ομιλητών μιας γλώσσας, ή, πιο απλά, τα νοητικά λεξικά που έχουμε στο κεφάλι μας και χρησιμοποιούμε για να κατανοήσουμε και να παράξουμε λόγο (βλ. Μαγγανά 2024 για παραπομπές).

2. Δραστηριότητα που αποδίδεται στον Jason Fritz. Για τα Ελληνικά, βλ. Αγαθοπούλου & Παπαδοπούλου στο http://ling-lab.lit.auth.gr/files/Kastoria_4.pdf για τη Γ1, καθώς και http://4dim-n-moudan.chal.sch.gr/?page_id=1026 για τη Γ1.

λέξεων. Με αυτό το κομμάτι ολοκληρώνεται η γραμματική πλευρά της ορθογραφίας.

Β' Μέρος: Το δεύτερο μέρος του βιβλίου καλύπτει τη δεύτερη πλευρά της ορθογραφίας, τη **λεξιλογική**. Η λεξική ορθογραφία θεωρείται «δυσκολομάθητη», γιατί αφορά μεμονωμένες λέξεις και συνδέεται με την ετυμολογία και είναι πιο απρόβλεπτη, ενώ αντίθετα η γραμματική ορθογραφία έχει σαφείς μορφολογικούς και συντακτικούς κανόνες. Για να γράψουμε σωστά μια λέξη πρέπει να ανακαλέσουμε απομνημονευμένες εικόνες μέσω της οπτικής μνήμης (Αναστασιάδη- Συμεωνίδη 2023). Έχοντας υπόψη τις θεωρίες για το νοητικό λεξικό, υποθέσαμε ότι μια ορθογραφική ταξινόμηση των λέξεων του Επιπέδου Β2 θα διευκόλυνε αυτή την απομνημόνευση. Δημιουργήσαμε τις σελίδες των γραμμάτων, οργανώνοντας το οπτικό λεξικό με βάση τα «δύσκολα κομμάτια» των λέξεων. Για να οργανώσουμε τις σελίδες αυτές στηριχθήκαμε στο Αναλυτικό Πρόγραμμα για τα επίπεδα 1 και 2 (Παπαευθυμίου-Λύτρα κ.ά. 1998) και αποδελτιώσαμε διάφορα εγχειρίδια διδασκαλίας της ελληνικής ως Γπ, τα οποία χρησιμοποιούνται στο Διδασκαλείο Νέας Ελληνικής Γλώσσας του Ε.Κ.Π.Α., όπου και δοκιμάστηκε το υλικό αυτό. Στις σελίδες των συμφώνων και τις σελίδες των φωνηέντων οι μαθητές μπορούν να βρουν όλες τις λέξεις που γράφονται με το συγκεκριμένο κάθε φορά φωνήεν ή με διπλά σύμφωνα, για παράδειγμα. Έτσι, οι λέξεις που έχουν ένα ήτα <η> στο θέμα τους (π.χ. *ζητάω*) παρουσιάζονται αλφαβητικά στις *σελίδες του -η-*, οι λέξεις που γράφονται με ύψιλον <υ> (π.χ. *παράθυρο*) παρουσιάζονται στις *σελίδες του -υ-*, οι λέξεις με όμικρον γιώτα <οι> (π.χ. *κοινός-ή-ό*) στις *σελίδες του -οι-*, κ.ο.κ.. Όσες λέξεις περιέχουν διαφορετικά [i], περιλαμβάνονται σε περισσότερες της μιας σελίδες. Έτσι, το *εισιτήριο* θα το βρείτε στις σελίδες των έψιλον γιώτα <ει>, γιώτα <ι> και ήτα <η>. Η επανάληψη αυτή κρίνεται σκόπιμη, προκειμένου να εστιάζουν οι χρήστες του βιβλίου σε διαφορετικά κομμάτια / συλλαβές της λέξης. Επίσης, η επανάληψη στην ανάγνωση διευκολύνει την απομνημόνευση της οπτικής εικόνας. Η λέξη *εισιτήριο* θεωρούμε πως είναι πολύ πιο δύσκολη από τη λέξη *παράθυρο*, επειδή στη δεύτερη υπάρχει μόνο ένα [i], και για τον λόγο αυτό, οι χρήστες θα ήταν χρήσιμο να την αναγνώσουν περισσότερες φορές.

Στο **Έτσι γράφεται** χτίζουμε συνδέσεις στο νοητικό λεξικό των μαθητών μεταξύ των λέξεων, εστιάζοντας στα κοινά τους θέματα και δημιουργώντας «*μεγάλες παρέες*» στις σελίδες των φωνηέντων. Η ετυμολογία είναι χρήσιμη και στην περίπτωση των ομόηχων λέξεων, ενώ μπορεί να βοηθήσει και στην κατανόηση των παρωνύμων¹.

1. Θα πρέπει εδώ να διευκρινίσουμε ότι οι αναφορές στην ετυμολογία θα πρέπει να γίνονται με τρόπο συγχρονικό, χωρίς να υπεραναλύονται οι διαχρονικές μεταβολές που μπορεί να μην ενδιαφέρουν όλους τους χρήστες της ελληνικής ως Γπ.

Οι γραμματικές πληροφορίες που αφορούν την ορθογραφία επαναλαμβάνονται στην αρχή κάθε σελίδας ενός γράμματος, προκειμένου να βρίσκονται συγκεντρωμένοι όλοι οι κανόνες και όλες οι συμβάσεις που συντελούν στη βελτίωση των ορθογραφικών επιδόσεων των μαθητών. Εξάλλου, το λεξικό δεν είναι αποκομμένο από τη γραμματική: γράφουμε *μέλι* με γιώτα και *μέλη* με ήτα λόγω του διαφορετικού γραμματικού γένους, το οποίο είναι μια γραμματική πληροφορία που μας δίνει το λεξικό (βλ. και Μαγγανά 2024).

Οι ασκήσεις που αφορούν το λεξιλόγιο είναι, όπως και στην περίπτωση της γραμματικής, ενδεικτικές, καθώς δεν μπορεί στο πλαίσιο αυτού του βιβλίου να καλυφθούν οι θεματικές ενότητες στις οποίες εντάσσεται κάθε λέξη. Οι δραστηριότητες παραγωγής γραπτού λόγου μπορούν να διορθώνονται στην τάξη και από τους ίδιους τους μαθητές, ώστε να εντοπίζουν τα λάθη τους και να συνειδητοποιούν τον λόγο (γραμματικό ή / και λεξιλογικό) που υπαγορεύει τη συμβατική γραφή των λέξεων. Όλες οι ασκήσεις είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν όχι μόνο ατομικά αλλά και ομαδικά μέσα στην τάξη. Οι εκπαιδευτικοί θα επισημάνουν τις ανάγκες του κοινού τους και θα επιλέξουν τις καταλληλότερες για αυτό, με βάση τους στόχους που θέτουν κάθε φορά. Η ορθογραφία σίγουρα μπορεί να διδαχτεί με πολλούς τρόπους, κάποιους από τους οποίους παρουσιάζουμε εδώ.

Η διδασκαλία της ορθογραφίας δεν θα πρέπει να γίνεται στο πλαίσιο μιας απομονωμένης δεξιότητας, που περιορίζεται σε ένα εβδομαδιαίο μάθημα ενός προγράμματος, ούτε να βασίζεται σε πρακτικές απομνημόνευσης. Αντίθετα, θα πρέπει να είναι μία *διαδικασία σκέψης* (Joshi et al. 2009), μια *διαδικασία ανάπτυξης και εμπλουτισμού των δεξιοτήτων* των ατόμων που μαθαίνουν μια Γπ (Bakshi 2014). Εστιάζουμε, απομονώνουμε και οργανώνουμε παραδείγματα, δομές και λέξεις για να παρατηρήσουμε και στη συνέχεια να επανέλθουμε στον επικοινωνιακό λόγο, στη δημιουργική γραφή, στην εκφραστική ανάγνωση, στα τραγούδια και τα παιχνίδια που ενισχύουν τη βιωματική μάθηση. Ας διδάξουμε, ως εκπαιδευτικοί, και ας μάθουμε, ως μαθήτριες και μαθητές, τις συμβάσεις της γλώσσας με εναλλακτικούς τρόπους, περνώντας από τους κανόνες στη δημιουργία και τη φαντασία.